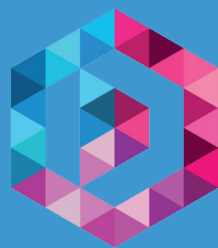

DIMENZIÓK VIII.

Mesterséges emlékezet

Interdiszciplináris konferencia

2024. május 15–17.

Absztraktfüzet

Tartalom

Történelemtankönyvek az emlékezés sodrában	3
Majer István képes kalendáriuma, mint a hagyomány lenyomata	4
Bethlen Miklós, a 17. század második felének narrátora	5
Köztes-Európa emlékezet- és traumatájai	6
Egy hegyivadász naplója a II. világháború idejéből	7
El nem merült múlt: az 1838. évi pest-budai árvíz emlékezete	8
Testre írt jelek, mint az emlékezet elfeledett töredékei	9
Családi legendárium – mítosz vagy valóság?	10
Múltalkotás a XX. század zenei életében	11
A kora újkori udvari kultúra dualizmus kori emlékezete	12
Báthory Zsigmond emlékezetének formálódása	13
Gróf Desseffy Emil és báró Eötvös József emlékezetének kialakítása az	14
Hősök, áruelők és az ambivalens kanonizáció	15
Úttörő az, akire akként emlékeznek	16
A hadsereg-élelmezés emlékezete	18
Identitásképző emlékezés a dualizmus kori egyesületi életben	19
Egy elfelejtett béke-előkészítés emlékezete	20
„Ami egészséges az szép!”	21
A paraszt emlékezése	22
Foci, püspök, helytörténet	23
A szlovénok és a magyarországi haza	24
„Kötelességem ezeket a híres neveket egy memoárban megörökíteni”	25
Narratívák utcai harca	26
Ósi nemzeti kultúra és császársírok kutatása a 18-19. századi Japánban	27
Léptékváltó emlékezet	28
Ugyanaz a város, de mégsem ugyanaz az ország	29
Emlékmorzsa a Gerbeaud cukrászdából	30
„Életemben, s a lélekben állíts emléket magadnak ember...”	31
Székyföldi második világháborús veteránok csoportidentitása(i)	32
Hétköznapi emlékezet	33
A kollektív emlékezet szerveződése a részvételi kultúra közegében	34
Az emlékművek útja a gyűjtéstől a megvalósításig	35
A 2. magyar hadsereg megítélése a történelmi narratívákban	36
A kulturális emlékezet nemzedéki hálózata	37

Térkép és emlékezet	38
Honmentők vagy honvesztők?	39
„Jól emlékezhetől arra is”	40
A 13. század végi–14. század eleji világi elit	41
A prostituáltokról alkotott sztereotip kép emlékezete	42
A múlt rétegei és az emlékezet	43

Abonyi Zsanett

ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola

Történelemtankönyvek az emlékezés sodrában

Halbwachs szerint az emlékezet kettős természetű. Mivel az egyének emlékeznek, így egyszerre individuális, de közben csoportos is, hiszen mindig egy adott közösség határoz arról, hogy a kritikai szűrőjén fennakadt emlékek közül melyeket ítélje felejtésre, és mit tartson közülük méltónak a megőzésre.¹ A társadalmi csoportok jelentős befolyásoló erővel bírnak nem csupán az emlékezet, de a történeti művek létrejöttére is azzal, hogy hatást gyakorolnak a fennmaradó emlékek közötti válogatásra, egy esemény értelmezésére, így képesek a figyelmet saját perspektívájuk szerint irányítani.²

A tankönyvekre nem csak, mint történelmi forrásokra, de mint történelmi jelenségekre is tekinthetünk, amelyeket alaposan szemügyre véve a múlthoz való viszonyulás, illetve a spontán és mesterséges emlékezeti módozatok is feltárhatóvá válnak, továbbá az emlékezet konstrukcióinak körvonalai is megfigyelhetőek lesznek. A konstrukciót legtöbb esetben a politikai hatalom végzi, amely olyan eszközként tekint rá, mellyel az adott ideológiai kánont erősítve a számára megfelelő tartalommal feltöltött emlékezet-helyeket alkothat.

A tankönyvek így a múlt lenyomataiként informálnak arról, hogy az egyes korszakokban hogyan interpretálták a történelem eseményeit az ifjúság számára, miközben visszatükrözik keletkezési idejük gondolkodásmódját, értékrendjét és műveltségét is. A tankönyvek tudásközvetítő szerepe nem vitatott, azonban közvetítésük mikéntje már korszaktól függetlenül az éppen aktuális politikai narratíva befolyása alatt áll, így a sorok között figyelmesen olvasva minden esetben kirajzolódnak a tudatformálásra irányuló törekvések is. Ezen előadás célja sem más, mint hogy a történelemtankönyvek egy meghatározott csoportját oly módon mutassa be, hogy abból egyértelműen kiderüljön, hogy a társadalmat érintő meghatározó változások miként hatottak az oktatott tananyag bizonyos részeire. A kutatás időbeni kiterjedése a politikai fordulatokkal teli 20. századot fedi le, míg tartalmilag a magyarok etnogenezisére vonatkozó tankönyvi utalásokra fókuszál.

1 Halbwachs, Maurice: A kollektív emlékezet. In: Felkai Gábor-Némédi Dénes–Somlai Péter (szerk.): Szociológiai irányzatok a XX. század elejéig. Új Mandátum, Budapest, 2000

2 Burke, Peter: A történelem, mint társadalmi emlékezet. Regio 12., 2001

Bakati Víta

ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola

Majer István képes kalendáriuma, mint a hagyomány lenyomata

Majer István Esztergomban, majd Nagyszombaton végzett papi szemináriumot, és 1836-ban szentelték pappá. 1844-ben megírta a Népneveléstan című munkáját, melynek előszavában kifejtette, hogy a népneveléstanhoz eddig nem volt kézikönyv, és munkájával ezt a hiányt pótolta. 1849-ben a pesti egyetemen a népnevelés helyettes tanára lett, és részt vett a Katholikus Néplap szerkesztésében. Élete során számos cikket közölt, önálló kiadványokat adott ki oktatási, népnevelési és egyházi témákban.

1856-70 között szerkesztette az István bácsi naptára című kalendáriumot, amelyben az élet szinte minden területére kiterjedő jótanácsokkal látta el az olvasókat. A kalendárium jelmondata: „*népnevelés, családi boldogság, közműveltség, közjólét, hazánk felvirágzása*”, amely meg is valósul Majer István munkájában. A kalendárium hasznos tanácsokkal szolgált a gazdáknak, az édesanyáknak, a dajkáknak, értekezik a helyes időbeosztásról, a gyümölcsstermesztésről és az egészség fenntartásáról is. Megjelennek benne a hétköznapi betegségek, sérülések edukatív leírásai és azok gyógymódjai is. A tanácsokban megjelennek a hagyományos gyógymódok és a modern orvoslás eszközei, amelyen keresztül bemutatható az archaikus népi hagyomány és modernizálódó társadalom közötti átmenet. A széles körben ismert kalendáriumok vizsgálatával meghatározható, hogy a 19. századi társadalom számára milyen tudásanyag közlését találták fontosnak, valamint láthatóvá válnak a régi korok hagyományai és azok emlékezete. István bácsi naptárát évente 10.000 példányban adták ki, oldalain megjelentek a hirdetések is, amelyek biztosították a bevételt, és további információkkal szolgálnak a témát illetően. Előadásomban arra keresem a választ, hogy milyen képet mutat számunkra a kalendáriumok tükrében a társadalom egészséghez, hagyományokhoz fűződő kapcsolata.

Balogh Judit

EKKE BMK Történelemtudományi Intézet

Bethlen Miklós, a 17. század második felének narrátora és a Béldi összeesküvés kérdései

Az előadás a korszak kutatói előtt jól ismert, Bethlen Miklós erdélyi kancellár által írt önéletírás narratíváját vizsgálja a Béldi Pál nevéhez köthető összeesküvés tekintetében. A célja, hogy megpróbálja kimutatni, hogy milyen módon konstruálta meg az emlékiró az Erdélyi Fejedelemség utolsó évtizedeit. Az izgalmas és sokképpen elemzett egodokumentum természetesen irodalmi mű is, ami drámai struktúrát épített a korszak eseményeiből és ezáltal egy olyan Apafi- és Erdély-képet konstruált, ami a mai napig meghatározza a korszakkal kapcsolatos történeti megközelítéseket. A személyes történet, a magánélet leírása után Bethlen „tragédiák”-ként mutatta be a kor eseményeit és benne a maga és apja, Bethlen János kancellár és történetíró szerepét. A célom az előadásban kizárólag egyetlen epizóddal kapcsolatosan elemezni a Bethlen Miklós-i narratíva sajátos elemeit, mégpedig a Béldi összeesküvéssel kapcsolatosan. Az önéletírás szerzője egyszerre az események narrátora és egyik központi szereplője, de az emlékiratban ez az epizód izgalmasan rajzolódik át egy, a szerző részvétele nélküli eseménysorrá. A múlt megkonstruálásnak mozzanatait a korszak egykorú levelezéseit felhasználva igyekszünk kimutatni.

Barta Géza

ELTE TTK FFI Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék

Köztes-Európa emlékezet- és traumatájai a lengyelországi Szilézia példáján

Nem könnyű úgy megérteni Köztes-Európa régióit és nemzetállamait, hogy a hivatalos mítoszokat, az egyéni vagy társadalmi emlékeket, továbbá a közösség által teremtett emlékező narratívákat figyelmen kívül hagyjuk. Akár Szilézia, akár Karélia, Észtország, Székelyföld, vagy Észak-Macedónia esetében tesszük fel a kérdést, hogy mi az, ami a területet megkülönböztethetővé, mássá teszi, a választ a kollektív emlékezet tanulmányozása nélkül nem kaphatjuk meg.

Az emlékezés kultúrája megerősítheti a lakóhelyhez, a tájhoz, a régióhoz vagy a különböző léptékű közösségekhez való kötődést, ennél fogva fontos szerepet kap a csoportidentitás (újra)konstruálásában. Az emlékezet továbbá a történelem részévé válik, a történelemtudomány pedig a nemzeti narratívák fontos szereplőjévé. Mivel azonban az „igaz múlt”-hoz való hozzáférés a posztmodern társadalmakban demokratizálódik, a nemzeti narratívák alternatívákkal és ellenemlékezetekkel küzdenek meg. Ebben a küzdelemben felerősödik a múlt monopóliumaiért folytatott harc, ennél fogva a társadalomtudományok számára a kollektív emlékezetek és narratívák bemutatása mellett hasznosnak tűnik a múlt rekonstrukcióit végző gyakorlatok és aktorok kutatása is.

A társadalmi konfliktusok térbeli lenyomatait, az emlékezet- és traumatájait által újra-konstruálódó terek identitástermelő ereje Köztes-Európában mind a mai napig jelentős. Alsó-Szilézia kiürített majd újranevesített városai, Felső-Sziléziai történelmi ipari tájai, a sziléziai felkelések és a világháborúk emlékezte, ellen-narratívái és lieu de mémoires-jai jó példái az emlékezet, az identitás és a tér komplex kapcsolatrendszerének.

Becz Viktória Ildikó

ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola

Egy hegyivadász naplója a II. világháború idejéből

Dr. Zachár László viszontagságai a fronton és a hadifogságban

A magyar történetírás sokáig kénytelen volt szemethúnyni azoknak a katonáknak az emléke felett, akik a második világháború alatt nyugati fogságba kerültek. Általános megállapítás, hogy a nyugati fogolytáborokba kerülő hadifogjokkal humánusabban jártak el fogvatartóik, mint a szovjet táborok esetében. A valóság ennél azonban jóval árnyaltabb.

A rendszerváltozást követő években egyre inkább fokozódott az igény, hogy korábban tabu témák közé sorolt történelmi események immáron napvilágra kerülhessenek. Sára Sándor *Lefegyverzett ellenséges erők* című alkotásából, valamint a nyugati fogságot megjárt Tarcai Béla visszaemlékezéseiből értesülhetett először az ország a katonák megpróbáltatásairól. A megtört arcú idős emberek közel ötven esztendő hallgatás után vallottak a fogságuk kínjairól.

A közelmúltban Szabó Péter hadtörténész foglalkozott a keleti frontot megjárt és nyugati fogságba kerülő katonák hányattatásaival. A kötetben számos korábban nem ismert visszaemlékezésből, naplóból, levelezésből idéz, amely által testközelbe helyezi a poklokot megjárt emberek mindennapjait.

Jelen dolgozatomban a saját dédapám hagyatékán keresztül kívánom bemutatni a katonák hadszíntéren töltött hétköznapjait, valamint a nyugati fogságot. Igaz ő maga a szerencsésebbek közé tartozott, azonban katonásodása és fogsága alatt írott naplója így is példátlan kortanúja egy letűnt korszaknak.

Bodovics Éva

MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Levéltára

El nem merült múlt: az 1838. évi pest-budai árvíz emlékezete

Abban, hogy az 1838. évi pest-budai árvíz emléke mindmáig élénken él nemcsak a budapesti, hanem valamennyi magyar ember kollektív emlékezetében, jelentős szerep jutott az eseményt hírül adó és megörökítő verbális és vizuális narratíváknak. Közvetlen és közvetett források alapján megannyi elbeszélés, grafika, festmény és dombormű készült, a szerencsétlenséget átéltek beszámolóí generációról generációra hagyományozódtak át. Az emlékezet – miként arra Jan Assmann is rámutatott – folyamatosan változik, az idő előrehaladtával kicserélődnek az emlékkép „hordozói”. Az eseménytől eltelt első 80 évben még a kortársak osztják meg egymással az emlékeiket, a szerencsétlenségről készült narratívák elsősorban számukra készülnek, hogy segítsenek a történeteket feldolgozni és elhelyezni az életfolyamukban. A trauma megszelídítését az évfordulós megemlékezések is segíthetik, ugyanakkor a történetek ismétlődő felidézése által a bármikor bekövetkezhető veszélyre is figyelmeztetnek. A katasztrófafakutatások rámutattak arra, hogy azokban a közösségekben, ahol a hasonló természeti szerencsétlenségek emléke nem merül feledésbe, hanem időről időre megújul, hatásosabban tudnak megbirkózni az újabb csapásokkal. 80-100 év eltelte után a nemzedéki emlékezetet felváltja a kulturális emlékezet, amikor az emlékek közvetítése már nem a kommunikáció révén, hanem a kultúra kiemelt hordozói (sámánok, papok, művészek, tudósok) által terjed. Ez azt is jelenti egyrészt, hogy az emlékekből nem mindenki részesedik egyformán (hiányzik a közös tapasztalat), másrészt az emlékek terjedését gondosan irányítják. Ezért van az, hogy a 100. évfordulón, amikor már nem éltek az egykori szemtanúk, a visszaemlékezések helyét legtöbbször átveszi a tudományos elbeszélés.

Hogy miért az 1838. évi, s nem a hasonlóan katasztrófális méreteket öltő 1876. évi árvíz emléke maradt meg ennyire élénken egészen napjainkig az emberek emlékezetében, annak összetett okai vannak. Előadásomban arra vállalkozom, hogy a jelentősebb évfordulók mentén – az elsőtől a százötvenedikig – bemutassam, hogyan és milyen céllal változott az árvíz emlékezete.

Burány Judit Rita

NKE Hadtudományi Doktori Iskola

Testre írt jelek, mint az emlékezet elfeledett töredékei

15 éve kutatom a testmódosításokat. Készülő disszertációm témája a katonai és civil tetoválások összevetéséből kibontható katonai és társadalomtörténeti kérdések vizsgálata. Bár történész vagyok, kutatásom interdiszciplináris. A had –és társadalomtörténeti rendszerezésen túl gyakorlati segítséget kívánok nyújtani a magyar honvédségnek a 21. századi versenyképesség eléréséhez és fenntartásához (pl. fenntarthatóság, humán-erőforrás központú szemlélet, CIMIC)

A testmódosítás szokása az őskortól végig kísérte a világtörténelmet - földrajzi és szociokulturális értelemben egyaránt. Az emberiség első kulturális emlékei, mint pl. barlangrajzok vagy termékenységi szobrocskák is erről tanúskodnak.

A jelenség több szempontból is csoportosítható, mint pl. a minta keletkezésének körülményei, helye, mérete, technikai kivitelezése, motivációja, jelentéstartama, a viselő mintával kapcsolatos attitűdje.

Mégis, hazánkban méltatlanul leértékelődött ez a szokás, melynek hátterében többek közt a konferencia tárgya, a múltbeli jelenek emlékezetbefolyásoló narratívája áll. A negatív mellékíz hátterében három tényező áll, mint C. Lombroso, 19. századi orvos és kriminológus iskolájának tanításai, a Holokauszt borzalmai, végül, a szocialista évtizedek közösség-felfogása. Már ezek vizsgálata és lefejtése is izgalmas összefüggésekre mutat rá, azonban, ez után tárul csak fel a kutató előtt teljes gazdagságában és mélységében a szokás kincset érő, az emlékezet és az identitás formálásában betöltött szerepe.

Ha felemeljük a testre írt jeleket a megbecsült, előítéletmentes történelmi források közé, tisztább, emberközelibb képet kaphatunk a múltunkról és jelenünkről is. Azonban már ez a jelen (és az ebből következő jövő is) képlékeny, mivel a ma emlékezetbefolyásoló narratívája sem pihen. A tetoválás virágzó üzletág és trend, így a kutató kénytelen a marketing, a mainstream, a public history és a bullshit ellenszelében vitorlázni...

Csóka Géza

MNL Országos Levéltára, ME BTK TTI

Családi legendárium – mítosz vagy valóság?

A családfakutatás elsődleges célja, hogy megismerje a kutató a saját családját, hogy kik, mikor és honnan jöhettek, mivel foglalkoztak, hogyan éltek. Az egyes családoknál pedig rendszerint előfordulnak legendák, mítoszok, amelyeket a család (néha csupán egy-két tagja) vagy megpróbál elhallgatni, vagy igyekszik minél szélesebb körben elterjeszteni a család életéből az érdekesebbnél érdekesebb történeteket, amikre büszkéek lehetnek. Ez mind a családi emlékezet része. Felvetődik a kérdés, hogy vajon mi igaz és mi nem ezekből? Vajon a család birtokában lévő fotók, iratok alá tudják támasztani, vagy épp megcáfolni a legendákat, amik körbe veszik őket? Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolására hatalmas segítséget nyújtanak a levéltárak, ahol őrzik a családok, a nemzet emlékezetét. A digitalizálás pedig a mesterséges emlékezet létrehozásában és további megőrzésében nyújt segítő kezet.

Előadásomban/dolgozatomban egy-két kiragadott példán keresztül szeretném bemutatni, hogy a családi emlékezet mennyiben felel meg a valóságnak, illetve mennyiben tér el attól. Igyekszem arra is rávilágítani, hogy mik lehettek azok a mozzatok, amik előidézték egy-egy legenda megszületését. Érdekesnek tartom bemutatni a híres betyár, Veszelka Imréhez való kapcsolódását a Pest vármegyei Gomba településen élt Veszelkákkal, hiszen a legenda úgy tartja, ők is kapcsolódnak hozzá. A 20. század elején élt primadonnának, Kűry Klárának valóban volt eltűnt gyermeke? A Veszprém vármegyei nemes Vásárhelyi Nagy családhoz tartoztak az áporikai, ráckevei, monori illetve vasadi Vásárhelyi Nagyok is? Illetve olyan kérdésre igyekszem választ adni, hogy Rideg Sándor: Indul a bakterház c. művében valóban létezett a Bendegúz gúnyverséből is ismert Feketesas, sáros utca vagy a cipész Varga Pista.

Dávid Rebeka

ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola

Múltalkotás a XX. század zenei életében

A második világháború, és az azt rövidesen követő pártállami rendszer a magyar kulturális életben törést jelentett. Az átalakuló nemzetközi és országon belüli viszonyok, megváltozott lehetőségek, az ideológiai alapon megalkotott kultúrpolitika – annak mind a forradalom előtti, mind a forradalom utáni változatai – a magyarországi amatőr zeneélet átfarmálódásán kívül annak önmagáról szóló emlékezetét is meghatározták.

Az új, a kommunizmust ideológiájának vevő, és a szovjet jelenléttel biztosított időszakban nem lehetett változtatás nélkül folytatni azokat a rendezvénysorozatokat, fenntartani azokat a szövetkezéseket, amelyek az amatőr zeneéletet addig meghatározták. Régebb óta létező szerveződések (Éneklő ifjúság, Gyöngyösbokréta) alól tűnt el minden támogatás. Az amatőrmozgalmakat is szorosabb kultúrpolitikai irányítás alá vonta a pártállam. A műkedvelői zeneélet azonban nem állt meg. Szükség volt viszont egy új eredettörténetre, egy olyan alapra, amelyre hivatkozva az új kórusok, mozgalmak épülhetnek. Az ötvenes évek időszakában a zeneélet vezetői, amikor a saját történetüket írják, alapvetően a munkáskórusok, a baloldali irányultsághoz kapcsolódó mozgalmak zeneélete (pl. a NÉKOSZ népdalt, vagy a MADISZ mozgalmi indulókat éneklő fiataljai) történetéből származtatják a szocialista időszak zeneéletét, azt teszik meg elődjüknek. A forradalom után a megengedőbb aczéli kultúrpolitika idején azonban hivatalosan is újraindul az Éneklő Ifjúság, és a Páva-mozgalommal a Gyöngyösbokrétához hasonló népdalt színpadra állító rendezvények is. Hogyan gondolkodnak róluk, hogyan emlékeznek rájuk, elődjüknek tartják-e a kortársak ezeket a múltbeli szerveződések? Milyen különbségek vannak közöttük, és milyen különbségeket tartanak fontosnak a kortársak?

Előadásomban az ifjúsági énekmozgalmak, illetve a népdal és népzenei élet fókuszba állításával szeretném megvizsgálni a pártállami korszak amatőr zeneéletén belüli emlékezetpolitikájának jelenségeit és viszonyait magával a zeneélettel.

Erdélyi Virág

ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola

A kora újkori udvari kultúra dualizmus kori emlékezete a történelmi teljesítmény tükrében

Előadásomban a kora újkori udvari kultúra kései imázsával és historiográfiájával foglalkozom, a dualizmus korszakának történelmi produktumain keresztül vizsgálom meg a kora újkori, reneszánsz és barokk udvari kultúra emlékezetét. A készülő doktori disszertációm témájához kapcsolódó előadás rávilágít arra, hogy a korabeli történészek miként dolgozzák fel és tárják a nagyközönség elé az udvari életről birtokukban lévő ismereteket, milyen emlékezetet őriznek és konstruálnak. Ehhez jelenleg elsősorban a Szilágyi Sándor által szerkesztett *A magyar nemzet története* című, a Millenniumra készült, a magyar történelmet összefoglaló monumentális munkához fordulok.

Ezáltal egy számottevő példán keresztül vizsgálható, hogy miként formálódott, milyen formában létezett a kora újkori udvari kultúrára vonatkozó tudás és emlékezet a 19. század végén és a századfordulón, a történészek milyen képet közvetítettek vagy rögzítettek a kora újkori udvari kultúráról ebben az időszakban. A téma felveti az emlékezhely-fogalom alkalmazhatóságának kérdését is: a reneszánsz és barokk, a kora újkori udvari kultúra „emlékezhelyeit” szeretném megvilágítani. A dualizmus kori magyar történetírói teljesítmény egyes alkotásainak tanulmányozása tehát alkalmat nyújt annak feltárására, hogy milyen emlékezet, látásmód kötődött a reneszánsz és a barokk udvari kultúrához a korabeli történelemfelfogásban.

Erdősi Péter

ELTE BTK Történeti Intézet

Báthory Zsigmond emlékezetének formálódása Szamosközy István történetírói műhelyében

A Báthory Zsigmond életével és uralkodásával foglalkozó historiográfiai hagyományra alapvető hatást gyakorolt Szamosközy István történeti műve: az erdélyi fejedelem hosszú évszázadokon át kitartó negatív megítélésének létrejöttében meghatározó szerepe volt. De hogyan keletkezett az a kép, amely utólag az emlékezetben rögzült? Az újabb kutatások által felszínre hozott adatok bizonyítják, hogy Szamosközy pályája kezdetén éppen Zsigmondnak volt a történetírója; az ő lemondásaival, visszatéréseivel összefüggésben kialakult súlyos politikai válság során, majd Bocskai István fejedelemsége idején nyílhatott alkalma arra, hogy korábbi megbízójára visszatekintve hangot adjon elítélő véleményének. Szamosközy egyszerre tanú – aki a közelmúltra korántsem szenttelenül tekint – és történetíró, aki a rendelkezésére álló források gyűjtésével, szóbeli értesüléseinek lejegyzésével törekszik az orszagát a tizenöt éves háborúban érő csapások okainak, lefolyásának tényekre alapozott megismerésére, ismereteit pedig az írásművészet magas fokán önti formába. Előadásomban Szamosközy munkamódszerébe kívánok betekintést nyújtani néhány szöveghely vizsgálatával, arra a kérdésre keresve a választ, hogy az események sodrában miként alakult a koncepciója Erdély történeti szerepére vonatkozóan, és ezzel összefüggésben hogyan formálódott meg a Báthory Zsigmondról szóló jellemzése. Ezeknek a kérdéseknek a komplexitását növeli az a tény, hogy Szamosközy műve töredékesen maradt fenn, és az is, hogy a Szamosközy kéziratából meglévő, illetve a Bethlen Farkas későbbi Erdély-történetében megőrzött, a nyilvánosságának szánt részek összevethetők Szamosközynek a kutatása során készített, műhelymunkáját dokumentáló feljegyzéseivel. Az előadás ilyenformán a történetírás által befolyásolt emlékezet rögzülése előtti pillanatokot próbálja megragadni.

Fekete Norbert

ME Digitális Örökség Nemzeti Laboratóriuma

Gróf Dessewffy Emil és báró Eötvös József emlékezetének kialakítása az Akadémián Arany János főtítkársága idején (1865–1877)

Az Akadémia mindig is fontos céljának tekintette tudósai és írói emlékezetének megőrzését a társaság és a nemzet emlékezetében. Előadásomban azt vizsgálom, hogy miként alakult ki és formálódott Arany János főtítkárságának idején, és milyen normákat követett a nemzet nagyjaira való emlékezés akadémiai szertartásrendje. Vizsgálatot a gróf Dessewffy Emilhez és báró Eötvös Józsefhez kapcsolódó kommemorációs események alapján kívánom elvégezni. Az akadémiai kommemorációk alapját egyrészt a Kazinczy Ferenc születésének centenáriumán az Akadémián megvalósított irodalmi ünnepek; másrészt gróf Teleki József elnök és gróf Széchenyi István másodelnök halálát követő megemlékezések alakították ki. A kezdeti gyakorlatok az Arany-korszak idejére már hagyománnyá váltak. Előadásomban azt vizsgálom, hogy ezen alkalmak miként teremtették meg vagy értelmezték át az emlékezéshez kapcsolódó szertartásrendet, és ezekhez kapcsolódóan milyen kultikus művészeti alkotásokat hoztak létre (akadémiai emlékbeszédek, emlékdák, szobrok, festmények stb.) az Akadémia számára kitüntetett jelentőségű személyek emlékezetének megőrzésére és kultuszuk kialakítására. Fontos megvizsgálni azt is, hogy ezeknek az alkalmaknak a megünneplésére az Akadémia milyen intézkedéseket hozott, milyen szervezeti kereteket alakított ki, és mindebben milyen szerepe volt Arany Jánosnak, a tudós testület titoknokának mint a szervezet mindennapi működéséért felelős személynek.

Fenyvesi Balázs

ELTE TáTK

Hősök, árulók és az ambivalens kanonizáció

A spanyol polgárháború magyar önkénteseinek emlékezete (1939–1956)

Az előadás a spanyol polgárháborúban a köztársaság oldalán harcoló egykori magyar önkéntesek hazai emlékeztörténetét fejti fel a vizsgált periódusban a korszak politikai sajtójának tükrében. A nemzetközi brigádok soraiban harcoló, Rákosi Mátyásról elnevezett brigád magyar önkéntesei, mint Gerő Ernő vagy Rajk László, az 1945 utáni átalakulásban jelentős politikai pozíciókhoz jutottak. A világháborús vereség és a nemzeti identitás stigmatizáltsága miatt az új politikai és kulturális elitnek azonban újra kellett fogalmaznia a magyar identitást, amiben jelentős szerepet kapott a magyar antifasizmus felmutatása és benne a „spanyolosok” története. A prezentáció először az emlékezet alakváltozásait az emigrációs kultivációtól az ún. „koalíciós-korszak” korlátozottan plurális emlékezetéig taglalja. Az utóbbi időszak jelen-fókuszúan a két munkáspárt egységét hangsúlyozta, pajzsára emelve az egykori önkénteseket. Az idő előrehaladásával azonban a fokozódó, politikai és szimbolikus kommunista térfoglalás hatására a „spanyolosokokról” szóló diskurzust kisajátította az MKP, legitimációs eszközzé silányítva azt. Az önkéntesek emlékeztörténetének következő fejezetét az 1949-es Rajk-per képezi, amikor párton belüli tisztogatás keretében megkezdődött a „spanyolosokkal” való (szelektív) leszámolás. Ekkor a polgárháborúban szerzett, vasfüggönyön átívelő kapcsolatok miatt váltak az önkéntesek gyanússá. Rehabilitációjukra csak Sztálin 1953-as halála után kerülhetett sor, ami végül a még élő egykori önkéntesek 1956-os, a forradalmat megelőző tömeges kitüntetésében materializálódott. Ezt követően vette kezdetét egy ambivalens kultuszépítés, ahol a berendezkedő Kádár-rezsim az antifasiszta keret és a desztalinizáció között manőverezve alakította ki saját „spanyolos”-olvasatát. A prezentáció az ehhez vezető utat fejti fel.

Gyuris Ferenc

ELTE TTK FFI Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék

Úttörő az, akire akként emlékeznek

A korai hidegháború földrajztudománya és kollektív emlékezetének dinamikái

A kollektív emlékezet sajátos, az eszmetörténeti kutatás számára különösen izgalmas formáját jelenti az, hogy milyen emlékképek élnek egyes szakmák képviselőinek fejében saját szakterületük múltjáról, történeti alakulásáról. Ezek az emlékképek táplálkozhatnak személyes élményekből, másoktól származó hallomásból, sőt a pusztán emberi fantázia termékei is lehetnek. Közös jellemzőjük ugyanakkor, hogy a „mesterségek” kollektív emlékei mindig „mesterségesek”: az emlékezők folyamatosan alakítják őket a visszaemlékezés rendszeresen ismétlődő gyakorlatain keresztül, amikor egy-egy emléket másként, más megvilágításba helyezve idéznek fel, netán „most először” idézik föl, esetleg egy-egy elem éppenséggel „kikopik” az emlékezetből. Mivel az emlékezés diszkurzív folyamat, Foucault nyomán megállapíthatjuk, hogy az emlékezet alakulását hatalmi viszonyok is erőteljesen befolyásolják. Az emlékeket pedig az erősebb hatalmi helyzetben lévő „visszaemlékezők” formálják a leginkább, jellemzően a „saját képükre” – még akkor is, ha emögött adott esetben semmilyen manipulatív szándék nem húzódik részükről.

Előadásomban az utóbbi jelenséget kívánom illusztrálni egy tudománytörténeti példán keresztül, amely a hidegháború első negyed századára vezet vissza minket. Ebben az időszakban – sok más diszciplínához hasonlóan – a földrajztudományban is markáns szerepet kapott a kvantitatív adatok elemzésére, matematikai-statisztikai módszerek és számítástechnikai eszközök egyre szélesebb körű alkalmazására épülő, általános törvényszerűségeket feltárni szándékozó, a térben geometriai rendet kereső, ún. tértudományi megközelítés. Az új irányzat kialakulásának népszerű narratívája egy csapat fiatal, lelkes férfiről szól, aki néhány kevésbé frekvenciát USA-beli egyetemen tudományterületének teljes megújítását tűzte ki céljává, olyan forradalmi változást eredményezve a geográfiában, amely aztán hamarosan egész Észak-Amerika, majd az angolszász világ, utána pedig Földünk legkülönbözőbb tudományos műhelyeiben szétterjedt. Ez az epizódokat sem nélkülöző emléktörténet olyan erőteljesnek bizonyult, hogy nemcsak a tértudományi földrajz USA-beli úttörői, hanem az ő munkásságukat később bíráló új nemzedék is jelentős tartalmi változtatások nélkül átvette – annak ellenére, hogy a tértudományi megközelítésnek valójában nem kevés előzménye volt (még az Egyesült Államokban is), csak ennek jelentős része nem került bele a szakterületi emlékezetbe, vagy hamar kikopott abból. Hovatovább, az említett USA-centrikus narratívát több esetben olyan országok olyan kutatói is átvették, akik az új irányzat kibontakoztatásában valójában előrébb jártak amerikai kollégáiknál, ez mégsem tudatosult bennük.

Fontos, hogy az emlékezet efféle sajátos alakulása mögött jelen esetben alapvetően nem manipulatív szándék nyomozható. Ehelyett az egyes emberek földrajzi és történelmi értelemben is korlátos tudásából, így mások emlékezetére való ráutaltságából következett, amely pedig döntően a nemzetközi tudomány működésének strukturális jellemzőiből fakadt. Előadásomban ezt a történetet és az említett mechanizmusokat szándékozom nemzetközi áttekintésben bemutatni.

Halmos Károly

ELTE BTK Történeti Intézet

A hadsereg-élelmezés emlékezete

A hadseregek mindig is hatalmas hatalmas embertömegeket összpontosítottak. Régebben csak a hadműveletek idejére, majd egyre inkább békeidőben is.

Az együtt tartott emberek napi szükségleteinek ellátása hatalmas logisztikai feladat volt, amit érdekes módon mindig gyanakvás övezett.

A kérdés, vajon mi tartotta a gyanút életben, miként alakultak az élmények gyanúvá, mi tartotta a gyanú(ka)t életben és tette érthetővé és átélhetővé olyanok számára is, akik soha nem jártak harctéren és nem laktak laktanyában. Az előadás erre a kérdésre keresi a választ.

Hrcka Alexandra

ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola

Identitásképző emlékezés a dualizmus kori egyesületi életben

A szlovák *Národnie noviny* (Nemzeti Újság) 1899 március 16-ai kiadásában megjelent egy cikk. A szerző a cikkben arra panaszkodik, hogy amíg a lipótszentmiklósi magyar egyesület által szervezett Petőfi megemlékezésre a magyarok a szlovákokat is felszólítják a részvételre, addig ők a szlovákok által szervezett eseményeken akkor sem jelennek meg, amikor ezek jótékonyági jellegűek. A Petőfi megemlékezés értelmét úgysem látja, szerinte az olyan mintha a svéd Tregnéer költőnek Szegeden tartanának megemlékezést. Előadásomban a megemlékezések különböző formáival foglalkozom a dualizmus kori szlovák lakosságú megyék egyesületeiben. Vizsgálat alá kerülnek szlovák és magyar nyelvű egyesületek is. Az emlékezés olyan formái nyilvánulnak meg, mint egy az egyesületi helységekben elhelyezett új Michal Miroslav Hodža mellszobor, Karol Kuzmány életét ünneplő est, de akár Petőfi tiszteletére szervezett megemlékezés is. Ezek mind kétségkívül fontosok az identitásképzés szempontjából és az egyesületek nemzeti jellege vizsgálatának szempontjából is. Milyen jellegű megemlékezésekkel találkozhatunk az észak magyarországi szlovák és magyar egyesületek életében? Milyen hatással bírnak az identitásra? Ezekre a kérdésekre igyekszem vázlatosan választ adni kutatásomban.

Ivánfi Miklós

ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola, ELTE TÓK

Egy elfelejtett béke-előkészítés emlékezete

Kállay Miklós miniszterelnök kinevezését követően nem sokkal megindult az a titkos béke-előkészítési folyamat, melyet Szegedy-Maszák Aladár, a Külügyminisztérium Politikai Osztályának vezetője Bethlen István jóváhagyásával koordinált, és amelybe bevonták a korszak fontosabb szakértőit, minisztériumok megbízható munkatársait, tudományos háttérintézményeket. Az 1944-es német megszállás ugyan részben megakadályozta a munkálatok folytatását, de addigra már komoly szakértői anyag gyűlt össze, melyeket Kertész István, a titkos béke-előkészítés referense több futárúton a berni magyar követségre csempészett. 1945-ben pedig Kertészt bízták meg a Külügyminisztérium Béke-előkészítő Osztályának vezetésével, aki a munkálatokat az 1942-es koncepció alapján indította újra.

Történetírásunk ugyan bőségesen foglalkozott a két világháborút lezáró béke-előkészítések (1918–1920, valamint 1945–1946) történetével, a második világháború alatti előkészítő munkálatok emlékezete azonban szinte teljesen elhomályosult. Ebben szerepet játszhatott egy konfliktus, melynek egyik főszereplője Rónai András geográfus, az Államtudományi Intézet igazgatója volt, aki magát tekintette a titkos béke-előkészítés Teleki Pál által megbízott vezetőjének, és akit Szegedy-Maszák 1943-ban bevont a munkálatokba. Rónai András kései memoárjában azonban egészen másképp emlékezik világháborús tevékenységére, mint Kertész vagy Szegedy-Maszák. Az előadás kísérletet tesz arra, hogy az egymással ütköző narratívák megértéséhez feltárja azokat a törésvonalakat, dilemmákat, egymással rivalizáló személyi hálózatokat, amelyek ellentétes pozícióba tolták egyrészt Rónait (és Hóman Bálintot), másrészt Szegedy-Maszákot és Kertészt (valamint Bethlen Istvánt), de megjelent a konfliktus peremén Szent-Iványi Domokos, Kosáry Domokos és Benda Kálmán is. Az eddig nem ismert, vagy kevésbé használt források segítségével közelebb kerülhetünk Rónai *Térképezett történelem* (1989) című memoárjának árnyaltabb megértéséhez, egyúttal kirajzolódhat, miért emlékezett annyira különbözőképpen Szegedy-Maszák, Kertész és Rónai egy feledésbe merült béke-előkészítésre.

Kalocsai-Kopanyicza Linda

ELTE TáTK Szociológia Doktori Iskola

„Ami egészséges az szép!”

A „Modern Nő” és a női testkultúráváltozás hatása a női test emancipációjára korabeli sajtódiskurzusok tükrében

A 20. század első felében megjelent az „Új Nő”, a „Modern Nő” alakja, mely átalakította az addig uralkodó női testtel kapcsolatos hagyományos felfogást. A női testkultúráváltozás és a női testtel kapcsolatos identitásváltozás már a századfordulón kezdett kibontakozni, majd az első világháború után vett nagyobb lendületet.

Előadásomban arra a fő kérdésekre keresem a választ, hogy a női testhez kapcsolódó képzetek hogyan jelentek meg a századfordulón, majd az első világháború utáni orvosi- és sajtódiskurzusokban? Milyen hatással lehetett a női testkultúra változására és a női test emancipációjára a korszakban megjelenő reformorvosi szemlélet továbbá az egyre nagyobb teret nyerő egészségkultusz? Milyen mértékben beszélhetünk a női test emancipációjáról és a „Modern Nő” képzetéhez kapcsolódó identitásváltozásról?

Vizsgálódásaim két fő sajtóanyagra, a Tolnai Világlapjára és a Színházi Élet című lapokra támaszkodik. A Tolnai Világlapja vonatkozásában főként az 1907-1911 közötti időszakot vizsgálom, míg a Színházi Élet hetilap esetében az 1929-1930-as éveket vetem vizsgálat alá. Kutatásom egodokumentumokkal, reformorvosi, továbbá korabeli vizuális forrásokkal egészül ki.

Koloh Gábor

ELTE BTK Történeti Intézet

A paraszt emlékezése

Három parasztnemzedék emlékezik a maga és szűkebb-tágabb környezete életére a francia háborúktól a kollektivizálásig egy párszáz fős zempléni faluban, Bőcsön. Mentális térképükön a faluból nézve nem is tűnik olyan nagynak a világ: emlékeik között sűrű egymásutánban váltják egymást a gazdálkodás hol jobb, hol gyötrelmesebb évei a lipcsei csata, a magyar szabadságharc és az osztrák császár falujukban tett látogatása után a világháborúk eseményeivel.

Előadásomban arra a kérdésre keresem a választ, hogy a paraszti visszaemlékezések korábbi feltárt térbeli és időbeli vetületeit összeillesztve hogyan rögzíti és merevíti meg az emlékezés folyamata a személy mentális terét? A gazdálkodásában törekvő, a pénzhez és áruhoz jutás formáit kereső, maga ura parasztember számára melyek az emlékezés kitüntetett terei? Ezek milyen sűrűséggel fordulnak elő és mennyiben változtatta meg az érzékelt távolságokat a vasút terjedése, a kommunikációs csatornák fejlődése, az újsághoz, a hírekhez való hozzáférés javulása, vagyis a modernizáció? Emellett, az anyagi körülmények javulásával egyidőben, a külvilág eseményeinek egyre gyakoribb és erőszakosabb betörése milyen értelmezést kapott az emlékezés folyamatában, miként próbálta meg azt értelmezni és a káoszt a mindennapok rendjébe beilleszteni az emlékező?

Kondorosy Csenge

ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola

Foci, püspök, helytörténet

Egy Veszprém környéki kistelepülés sokarcú emlékezete

Egy '48-as szabadságharcos püspök; egy lassacskán feloldódó helytörténeti egyesület; rendszeres fociedzések. Ezek az egymástól látszólag független, távoli elemek egy Veszprém környéki kistelepülés jelenlegi emlékezetének fontos komponensei. Előadásomban ennek komplex mintázatát elemzem három eltérő, mégis összefüggő példán keresztül.

Az elemzés egy átfogóbb kutatásra épül, főbb forrásait a terepmunka során készített interjúk, a résztvevő megfigyelés jelentik. A múltból, településről és a személyes életútra koncentráló elbeszélésekből az elmúlt évtizedek nagyobb ívű változásai is felsejlenek. Az emlékezet elemzése a helyi társadalom törésvonalaihoz vezet, amelyet tágabban az Európai Unió identitáspolitikaként felfogható vidékfejlesztési stratégiája keretez.

Előadásomban először az egyesület csökkenő aktivitásának okait járom körül, amely a pandémia és az infláció okozta anyagi körülmények megváltozásán túl a helyi társadalom szövetében keresendő. Az egyesület kiadványaiban megtestesülő, részben ezeken keresztül formálódó emlékezet jelentette konfliktusok az emlékezet szubjektív jellegére utalnak. Ezután kitérek a helyi születésű püspök alakja köré szerveződő, az elmúlt évtizedben kialakított emlékezetről, amely a fizikai térben is megjelenik: az Európai Unió LEADER vidékfejlesztési programjának segítségével felújított park, illetve a néhány éve épült új utca is az ő nevét viseli. Mindebből a vezetőség identitáspolitikája, jövőbeni tervei rajzolódnak ki. Végül a futballhoz köthető emlékezetet elemzem: az újdonsült park ad teret az edzéseknek is, amely egyúttal egy régi, letűnt hagyomány felelevenítése – az emlékezetben élénken élő „focis idők” régi helyszínét a kollektivizálás során beszántották.

Előadásomban egy kistelepülés emlékezetét mutatom be e három példán keresztül. Az elemzés során az emlékezet alakítóinak viszonyrendszere, a köztük húzódó összefüggések, valamint tágabb törésvonalak is kirajzolódnak.

Kovács Kristóf

ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola

A szlovénok és a magyarországi haza

Mikola Sándor és folyóirata, a *Domovina*

Az előadásomon Mikola Sándor (Péterhegy, 1871 – Nagykanizsa, 1945), hazai szlovén származású matematika-fizikatanár azon tevékenységét szeretném bemutatni, amikor a trianoni békeszerződés utáni időkben Budapesten újságot szerkesztett *Domovina* (Haza) címmel. A Muravidéket, és vele együtt hetvenötezer szlovént és tizenötezer magyart a Párizs környéki békék során a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz ítélték, melyhez a szlovén bizottság etnikai jellegű bizonyításai mellett a Muravidéken állomásozó szerb katonai jelenlét is hozzájárult.

Mikola lapjának célja az volt, hogy megerősítse az elszakított muravidéki szlovénokban a magyarországi haza iránt érzett lojalitásukat, felerősítse vagy kialakítsa közöttük a krajnai és alsó-stájerországi szlovénokkal létező kulturális és történelmi különbségeket. Emellett a hazai szlovénok *vend* identitását is artikulálta, mellyel szintén azt kívánta bizonyítani, hogy az identitás- és művelődésbeli különbségek mellett etnikai egyezés sincs a Mura folyó két oldalán élő szlovénok között. Előbbivel, a vend-kérdéssel már sokan foglalkoztak, ezért leginkább a hungarus-identitásnak a vizsgálatára, konstruált vagy valós jellegére helyezném a hangsúlyt.

A hazai szlovénok egyharmada, közel húszezren ágostai evangélikus vallásúak voltak, akik a dualizmus idején is szinte teljes mértékben azonosulni tudtak a magyarországi kormányok által diktált nemzetiségi politikával, és a magyar politikai nemzet eszméjével. Mikola szintén evangélikus családban nőtt fel, ahol ezen ideológiával könnyedén azonosult, későbbi revizionista tevékenységét is nagymértékben meghatározta. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a katolikus többségű szlovénok hazájukkal és a politikai vezetéssel bizalmatlanok lettek volna.

Kréz Gellért

ELTE BTK Történeti Intézet

„Kötelességem ezeket a híres neveket egy memoárban megörökíteni”

1848–49 nagyjainak emléke Bástori Schulcz Bódog honvéd ezredes (ön)életrajzában

Az 1848–49-es szabadságharc a 19. századi Magyarország egyik legmeghatározóbb történelmi élménye volt. Az egykori résztvevők művek tömkelegében írták meg személyes emlékeiket az eseménysorozatról. Ezen alkotások egyike volt az 1870-ben kiadott *Bástori Schulcz Bódog emlékiratai 1848/9-ki szabadságharczából* című könyv, amely a címszereplő ezredes és Egervári Ödön akadémiai javítnok közös munkájának eredményeként látott napvilágot.

A veterán levelei és önéletrajz-töredékei alapján íródott munka a korban igazi ritkaságnak számított, hiszen Schulcz nem a saját, hanem Egervári hangján szólal meg a műben. Az MTA hivatalnokát mégsem nevezhetjük – modern kifejezéssel élve – az ezredes szellemírójának, a közös alkotómunka révén a valóságban ugyanis egy rendkívül összetett műfajú könyv született, amelyben az önéletrajz, a memoár és a biográfia sajátosságai egyaránt felfedezhetők.

Ezen különleges keletkezéstörténeti háttérből kifolyólag az elkészült könyv lapjain meglehetősen eltérő szerzői koncepciók, illetve múltértelmezési különbségek feszülnek egymásnak. Előadásomban Egervári ezen sajátos – Schulczal gyakorta szembemenő – szerkesztői tevékenységét elsősorban Görgei Artúr kettős ábrázolásán, illetve Deák Ferenc ábrázolásának elmaradásán keresztül kívánom bemutatni.

A könyv Görgeivel kapcsolatos narratívája különösen is izgalmas problémát jelent, hiszen Egervári az áruló-mítosz kérlelhetetlen híveként alapvetően a saját elképzelését juttatta érvényre a veterán személyes emlékeivel szemben. Schulcz leveleiben mégsem találjuk nyomát az önkényes szerkesztői tevékenységgel szembeni tiltakozásnak. Az ezredes valószínűleg elfogadta, hogy a saját kultusza építését szolgáló mű nem lehet sikeres, ha Görgeit igyekszik benne rehabilitálni, s ezért beletörődött, hogy végül Egervári narratívája érvényesüljön.

A Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-23-1 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának szakmai támogatásával készült.

Labáth Ádám

ELTE TTK FFI Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék

Narratívák utcai harca

Az észak-írországi konfliktus reprezentációja és emlékei a belfasti falfestményeken

Immár negyed évszázada, hogy a Nagypénteki egyezmény keretén belül lezárták az észak-írországi konfliktus véres évtizedeit. Az egyezménynek köszönhetően relatív biztonság, stabilitás és gazdasági fejlődés köszöntött be Észak-Írországba, azonban a közösségek között húzódozó törésvonalakat nem tudta betemetni. Az egységes Írországgal küzdő ír nacionalisták és az Egyesült Királyság egysége mellett kiálló unionisták között továbbra is olyan összeegyeztethetetlen nézetkülönbségek vannak, melyek alapjaiban határozzák meg az országgrész politikai életét és hétköznapjait is.

Észak-Írország más részeihez hasonlóan, Belfast városát is ezen törésvonalak teszik megosztottá. A megosztottság a város látképeré és hangulatára is rányomja bélyegét. Az egymástól elkülönülten élő közösségek házfalakra festett képeken keresztül reprezentálják politikai meggyőződésüket és igényeiket, a konfliktus során szenvedett sérelmeiket. A falfestményeken gyakran jelennek meg a múlt emlékei, melyeket a jelen szemszögéből értelmeznek, ezzel legitimálva a mai politikai követeléseit. A falfestményeken megjelenő mitológiai elemek, régi korok hősei és csatái, a terror évtizedeiben elhunytak portréi is mind a jelenkor narratíváinak részeként lettek megörökítve a házfalakon.

Belfast mesél a múltjáról a jelenén keresztül és a jelenéről a múltján keresztül. Egy olyan történetet mesél el, amit Köztes-Európában is jól ismerünk. Jól ismerjük a zárt ajtók mögött meghúzott, családokat és közösségeket szétszakító határokat, az etno-nacionalista alapú erőszakot, és az elnyomó hatalmi módszereket is. Ezenkívül Belfast és Észak-Írország kérdése nem csak egy Magyarországtól távoli regionális konfliktus, de a globális geopolitikai változások légkörében könnyen a közös európai biztonsági dilemmák sorába is kerülhet.

Lázár Marianna

KRE BTK Kelet-Ázsia Intézet

Ősi nemzeti kultúra és császársírok kutatása a 18-19. századi Japánban

2019-ben újabb tétellel bővült Japán világörökségi helyszíneinek listája, ugyanis az UNESCO hivatalosan is regisztrálta az Oszaka megyében található két halomsír-csoportot. A szigetország legtöbb részén megtalálható szakrális helyszínek a vezető réteg temetkezési helyéül szolgáltak a harmadik századtól egészen a hetedik századig. Az oszakai régióban található rengeteg halomsír között több olyan is van, melyeket az isteni eredetűnek tartott japán császárok nyughelyeként tartanak számon. Ezen sírok gondozására már az ókortól kezdve létezett külön hivatal, a kora újkorig azonban az aktuális politikai hatalom más-más módon viszonyult a nemzeti kultúra és identitás vizsgálatához vagy az örökségvédelemhez. A 18. századtól kezdve olyan tudósok alkottak új történelmi narratívákat, mint Kamo no Mabucsi és Motoori Norinaga, kik az addigi kínai és buddhista eredetű kanonizált interpretáció helyett teljesen új szempontból magyarázták az ősi mitológiát (egyben császárkultuszt) ecsetelő ókori japán szövegeket. Munkásságuk meghatározta a japán nemzeti ideológiát az elkövetkező évszázadokra, méginkább előtérbe került az ősi japán nemzeti kultúra kutatása, a császári hatalom visszaállításának eszméje, mindezek folyamán pedig 1862-től magas rangú hivatalnokokat és tudósokat bíztak meg a császári nyughelyek renoválási munkájával. A tanácsadóként felkért történelemkutatók az újjéépítés felügyelete mellett „összekötötték” a császárokat a halomsírokkal ókori történelmi források, a 18. században létrehozott új narratívák és helyszínrajzok alapján. A Meidzsi-restaurációt (1868) követő időszakban, miközben a modernizálódó Japán a függetlenségének megőrzésére és a Nyugat nagyhatalmaival egyenrangúvá válására törekedett, az isteni származásúnak tartott császári ősoket és azok végső nyughelyét méghatalmasabb tisztelet övezte, a modern régészeti ásatások elvégzését törvény tiltotta meg. A központi kormány teljesen újraértelmezte a sintó szakrális helyszíneként kezelt síremlékek ideológiai szerepét az új nemzetépítési és nemzeti arculatformálási célok tükrében. Előadásomban szeretném bemutatni, hogy a japán császársírok kutatása milyen nemzetkép építési és kulturális emlékezet formáló eszköz volt a 18-19. századi Japánban.

Mátay Mónika

ELTE BTK Történeti Intézet

Léptékváltó emlékezet

Pap János országglásai

A Magyar Demokrata Fórum 1989 júniusában Pap János országglása címmel tanácskozást rendezett, melynek témája Pap János – a Veszprém Megyei Párbizottság első titkára (1957–1961), majd belügyminiszter (1961–1963), miniszterelnök-helyettes (1963–1965), 1965-től ismét megyei titkár, 1959-től 1985-ig az MSZMP KB tagja, 1958-tól 1985-ig országgyűlése követ – pártállami működésének értékelése volt. Az eseményre kritikus időpontban került sor, 1989 júniusa a magyarországi rendszerváltás, és egyben az emlékezetpolitika fordulópontja: Nagy Imre és mártírtársai újratemetése az 1956-os forradalom újraértékelésének kulcseleme.

Pap János helyi emlékezetének megalkotása még az életében megkezdődött, ráadásul éppen ebben az országos politikában is meghatározó időszakban. Okkal, hiszen Pap bűnlajstromának kiemelt mozzanata, hogy indítványozta Bruszniai Árpád, a Veszprém Megyei Forradalmi Tanács elnökének halálra ítéletét. Pap emlékezetének feldolgozása megkezdődött, azonban azóta is torzó, a vele kapcsolatos helyi és országos traumák feldolgozatlanok. Az előadásban arra keresem a választ: vajon miért? S hogyan viszonyulnak egymáshoz, milyen kölcsönhatásban vannak a nemzeti és a lokális emlékezetszintek?

Mészáros Andor

ELTE BTK Történeti Intézet

Ugyanaz a város, de mégsem ugyanaz az ország

Teschen/Cieszyn/Český Těšín, a közép-európai kettévágott városok mintája

Teschen/Cieszyn/Český Těšín története az első világháború után közép-európai hátkijelölések szinte összes vitás és komplikált kérdését magában hordozza. A városra két, újonnan kikiáltott állam, Csehszlovákia és Lengyelország is igényt tartott. Egy viszonylag egységes azonosság- és felekezeti tudattal rendelkező régió hovatarozásáról vitáztak. A gazdasági és a stratégiai indokok mellett etnikai, nyelvi, felekezeti kérdések is a vita érvei között szerepeltek. Szóba került a népszavazás, sor került felosztásokra és egyoldalú annektálásokra is. A második világháború utáni évtizedekben a szinte átjárhatatlanul kettéosztott város(ok) a szomorú közép-európai sors példája lett(ek) a csehek, a lengyelek és a „tescheniek” számára is. Kunderát idézve olyan szürke, szomorú vidékké vált a hely, ahol a közép-európai tragédia teljesen átélhető valóság volt és már a két világháború közötti időszak, a határon szigorú ellenőrzés mellett, de mégis átjáró egykori tescheni villamos is a szabadság letűnt aranykorának nosztalgikus emlékévé, szimbólumává vált. 1989, majd az uniós és a schengeni csatlakozás után a város(ok) új életre kelt(ek), a fizikai határ eltűnt, helyi érdekesség lett, a megosztottság már inkább értékké, a helyi kulturális élet, a turizmus, a regionális fejlesztés ösztönzőjévé vált.

Molnár Gyöngy Krisztina

ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola

Emlékmorzsák a Gerbeaud cukrászdából

Avagy hogyan váltak a cukrászdák az emlékezetünk helyszíneivé?

A cukrászdák a finom süteményeken és habos kávékon túl sokak számára emlékezetes, vagy szimbolikus helyszínt jelentenek. Az édességek és fagyaltok kínálata mellett egyfajta közösségi térként is szolgálnak, ahol az emberek megosztják egymással emlékeiket, történeteiket. Több, hosszú múltra visszatekintő cukrászda nem csupán vendégek generációinak jelent meghatározó helyszínt, hanem az adott város történelmének és kulturális életének is fontos részét képezi.

Ezen cukrászdák egyike a Gerbeaud, amely az elmúlt több mint százhatvan évben az emberek számára nem csupán egy hétköznapi cukrászüzlet, hanem fogalom is, amelyet a svájci cukrázmester, Gerbeaud Emil elődje Kugler Henrik alapozott meg. Míg a 19-20. században sokak számára a „kugler” egyet jelentett a legfinomabb süteményekkel, addig a 20. század közepétől Gerbeaud Emil neve vált fogalommá a róla elnevezett sütemény, az általa kifejlesztett konyakos meggy, és a garantált minőség miatt. A Gerbeaud több mint cukrászda. Évszázadokon átívelően státuszszimbólumot és turisztikai vonzerőt jelentett Budapest számára. Asztalaihoz leülni és süteményeit fogyasztani kiváltságot és társasági élményt jelentett. Az 1948-as államosítást követően funkciója, politikai megítélése megváltozott, de hírneve nem kopott el, a Gerbeaud, mint fogalom a hétköznapiak része maradt.

Vizsgálódásunk középpontjában a cukrászda korokon átívelő státusza áll. Mi alapozta meg a cukrászda sikerének a titkát? Ma mit testesít meg számunkra a cukrászda és milyen családi emlékeink kötődnek hozzá?

Nagy Imre

MNL Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltára, DE Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola

„Életedben, s a lélekedben állíts emléket magadnak ember...”

Az emlékezés motívuma a reformkori útleírásokban

A címadó idézet tanúsága is jól jelzi, hogy milyen jelentőséggel bír az egyén számára (függetlenül attól, hogy mikor élt) az, hogy saját munkásságát megörökítse, a későbbi generációk tudatában emléket, lehetőleg pozitív emléket hagyjon maga után. Az 1830-as évektől kezdve mind nagyobb számban megjelenő útleírásokban is tetten érhető ez a fajta igény, egyrészt már magának a leírásnak a megszületésével: a szerző egy olyan munkát kíván létrehozni, ami saját tevékenységének megörökítése, egy általában fiatal alkotó egyik korai munkásságának, lelki, szellemi tevékenységének korai megnyilvánulása, egy általában tanulmányai befejezésével a külföldet megjárt személy élményeinek elbeszélése. Másrészt: az egyén útkeresésének időszakában keresi azokat a lenyomatait az elmúlt időszakoknak, amelyek igazodási pontot jelenthetnek számára, követendő, vagy éppen elvetendő örökségeket tárnak fel a megfigyelőnek. Vagyis a mellett, hogy emléket alkot leírásával, emléke(ke)t keres is egyszerre.

Előadásomban két kérdésre keresek majd választ. Az egyik az lesz, hogy az emlékezet, azon belül is a nemzetre való emlékezés hogyan jelenik meg az útleírásokban, milyen érvelési helyzetekben jelenik meg ez a téma. A másik kérdés pedig az, hogy maguk az útleírások hogyan hatnak a magyar nemzetté válás időszakában annak diskurzusra, vagyis hogy maguk a leírások hogyan lesznek a nemzetről való megemlékezés alakítói.

Nagy József

Székelyföldi második világháborús veteránok csoportidentitása(i)

A kis magyar világ idején (1940-1944) Székelyföldön, a magyar hadvezetés megszervezte a Székely Határvédelmi Erőket. Az 1944 évi mozgósítás idején e hadtest erejű se-regtest létszáma meghaladta az 50.000 főt, amelynek soraiba szinte minden egészséges, 18 és 60 év közötti férfit behívtak tényleges katonai szolgálatra. E honvédek zöme 1944 őszén frontszolgálatot teljesített a Keleti-Kárpátok szorosainak védelmében, többségük hamarosan hazatért családjához és nem volt hajlandó részt venni a visszavonulásban.

Az elmúlt 80 évben e veterántársadalom alakította ki azt a képet a második világháború eseményeiről, amely ma is meghatározza a székelyföldi háborús kollektív emlékezetet. 2007 és 2016 között 351 hadastyánnal készítettem hang- és videó interjút, akik részletesen beszámoltak az 1940 őszi eseményekről, a honvéd katonai szolgálatról, az általuk átélt hadieseményekről vagy a hadifogságról. Annak ellenére, hogy narratíváikat dominálja a kisebbségi létből fakadó sajátos nézőpont, több, elkülöníthető csoportidentitás figyelhető meg, attól függően, hogy ki, melyik korosztályhoz tartozott és melyik honvéd alakulatban szolgált.

A Székely Határőrség levetekorú tartalékos honvédjeinek (1924-1925-ben született generációk) történetei eltérnek a határ vadász-zászlóaljak standbéli generációinak emlékeitől (1919-1922-ös generációk). Korom miatt nem készítettem interjút az Székely Határőrség, 1942 évi megszervezésekor 42 és 60 éves tartalékosaival és póttartalékosaival, akik apákként vettek részt fiaikkal az 1944 évi hadműveletekben. A hiányt az „öreg székely határőrök” leírt visszaemlékezései pótolják. Nagytöbbségük mindkét világháborúban részt vett.

Sajátos okokból maradt ki a „huszonhármask” nagy része a háborús eseményekből (1923-as generáció), ami a közelmúltig értetlenséget okozott az 1924-1925-ben született, volt honvédek soraiban. E kérdésre is magabiztos válaszokat adnak a kollektív mítoszok.

Rácz Balázs Viktor

ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola

Hétköznapi emlékezet

A szerződési biztosítékok mint a jogügyletek fennállása bizonyíthatóságának garanciái a kora újkorban

Bár az emlékezettről hagyományosan sokkal inkább az egyes köztörténeti jelentőségű események vagy az azokban döntő szerepet játszó személyek emlékezete és az azokhoz kapcsolódó narratívák és emlékhelyek, az emlékezetpolitika, vagy a különböző szakrális helyszínek jutnak az eszünkbe, nem szabad elfelejtenünk, hogy az emlékezet az egyén számára ennél jóval praktikusabb szereppel bírt és bír mind a történeti időben, mind a saját korunkban. Az egyén az emlékezet révén kötődik a folyamatosan változó saját környezete korábbi, már nem létező állapotához, szűkebb közössége, például családja már nem élő tagjaihoz, és saját életének korábbi fejezeteihez. Jelen előadásban az emlékezetnek egy ilyen, a mindennapi életben döntő jelentőséggel bíró szegmentumát kívánom bemutatni, nevezetesen azt, hogy az egyes szerződési biztosítékok (zálog, kezes, áldomás) milyen szerepet játszottak a kora újkori jogügyletek fennállásának bizonyíthatósága – más szavakkal az arra való emlékezés – kapcsán. A modern jogrendszerekben a szerződések írásba foglalásának széleskörű elterjedése, illetve a különböző közhiteles nyilvántartások vezetése révén a biztosítékok e szerepe látványosan háttérbe szorult, a kora újkor embere számára viszont ezek egyszersmind a szerződések létét is hivatottak voltak igazolni a nyilvánosság felé, különösen ha a szerződés szóbeli volt, vagy az írásbeli szerződés elveszett, megsérült, amely a korszak viszonyai között egyáltalán nem volt ritka jelenség. A téma reményeim szerint nem csupán a kora újkori emberek gondolkodásába enged majd bepillantást az emlékezet e hétköznapi(bb) funkciójának bemutatása révén, hanem ráirányítja a figyelmet az interdiszciplináris megközelítés fontosságára is a jog- és a történettudomány szempontrendszerének és módszertanának párhuzamos érvényesítése által.

A Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-23-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

Rudisch Ferenc

SZTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, DE BTK Irodalom- és Kultúratudományok Doktori Iskola

A kollektív emlékezet szerveződése a részvételi kultúra közegében

A Rákosi- és a Kádár-korszak online emlékezetének néhány sajátossága

Egy 2011-es szövegében Amit Pinchevski amellett érvelt, hogy az emlékezetéről szóló társadalomtudományos diszkusszió fősodra a 2010-es évek elején alapvetően kétfelé ágazott. A médiakörnyezet strukturális változásának nyomán egyfelől növekvő szakirodalmi érdeklődés volt tapasztalható az egyéni és a kollektív emlékezet mediális meghatározottságának kérdése, az emlékezet és a medialitás összefüggése körül, másfelől továbbra is meghatározó volt a trauma- és a műtfeldolgozás problematikája. A két kérdező irány által kijelölt halmazok közös metszetét jelentik azok a kutatások, amelyek a webkettes szerkezetváltozással megnyíló új, jelentősen másképpen szerveződő mediális tér műtfeldolgozásban játszott szerepét vizsgálják. Az ebbe a metszetbe tartozó kutatások kiindulópontja egyaránt az a felismerés, hogy a közösségi médiaplatformok szabadon hozzáférhető, már alacsony médiaműveltséggel is formálható tere olyan emlékezeti beszédmódoknak vált a konstrukciós közegévé, amelyek a hagyományos tömegmédiák intenzíven kontrollált nyilvánosságterében korábban nem jelenhettek volna meg. Előadásom elsősorban azoknak a mediális emlékezeti stratégiáknak, technikáknak, beszédmódoknak az áttekintésére vállalkozik, amelyek a 2010-es években a Rákosi- és a Kádár-korszak kollektív emlékezetére vonatkozóan különböző webkettes platformokon jelentkeztek. Az áttekintésben megkülönböztetett figyelmet kap a nosztalgia és a karnevalizáció beszédmódja. Érvélesem szerint e beszédmódok olyan műtfeldolgozási stratégiákként értelmezhetők, amelyek a hatalmi-intézményes emlékezeti technikák ellendiskurzusaként alternatív szándékokat fejeztek ki az államszocialista rendszer emlékezetével összefüggésben.

Szolnoki Zoltán

Móra Ferenc Múzeum

Az emlékművek útja a gyűjtéstől a megvalósításig

Szegedi példák 1918 és 1935 között

A mesterséges emlékezet kézzel fogható, mindenki által észlelhető elemei az emléktáblák és az emlékművek. Az általános szakirodalmi megállapítás szerint ezek rendszerint egy-egy mikro-, vagy makro közösség identitását, történelemhez való viszonyát fejezik ki. Az emlékművek megvalósításához vezető út azonban kevésbé ismert.

Szegeden az 1879-es árvíz és a második világháború között számos emlékmű avatási kezdeményezést fogalmaztak meg. A legnagyobb akadályt rendszerint a költségek jelentették, amelyet a város csak részben biztosított. Ilyenkor a kezdeményező közösség nyilvános gyűjtést indított. Ennek több formája is lehetett: táncmulatságok, jótékony-sági sportesemények vagy akár utcai gyűjtések is. Ezekhez a hatóságok jóváhagyására volt szükség. Az engedélyek, a gyűjtőívek és a befolyt összegek kimutatásai egyes esetekben megőrzésre kerültek a Csanád-Csongrád Vármegyei Levéltár *fondjai* között.

Előadásomban a rendelkezésre álló források segítségével rekonstruálom az 1918 és 1935 között elterjedt gyűjtési mechanizmust és az emlékművek megvalósításának folyamatát. A sikeres és a sikertelen gyűjtéseken keresztül betekintést nyerhetünk a konstruált emlékezet problematikájába. Mennyiben tekinthető egy emlékmű mesterségesnek vagy éppen organikusnak? Mennyire érezhette a közösség a sajátjának a megvalósuló emléktáblákat? Előadásomban a feltett kérdések körüljárása mellett az emlékmű-kutatás módszertani problémáira is kitérek.

Tolnai Gyula

KRE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola

A 2. magyar hadsereg megítélése a történelmi narratívákban

81 évvel ezelőtt, 1943. január 12-én indult meg a Vörös Hadsereg nagyobb erejű felderítő vállalkozása az Uriv-i hídfőből a magyar védelmi állások ellen, melyről a 2. hadsereg parancsnokság naplójának sokak által ismert bejegyzése így szól: „Az urivi hídfőből várt orosz támadás 9:45-kor kezdődő heves tüzérségi és Sztálin orgona tűz előkészítés után 10:30-kor megindult.”

Így vette kezdetét a magyar történelem egyik legnagyobb katasztrófájaként számon tartott eseménysorozat, melynek eredményeként a magyar királyi 2. honvéd hadsereg 128 000 fős személyi veszteséget szenvedett, közülük ~28 000 fő hadifogságba esett, ~50 000 fő megsebesült és ~50 000 fő hősi halált halt. Az ország felszabadítása, majd megszállása és a kommunista hatalomátvétel után a téma hosszú ideig tabuként volt kezelve, a túlélők is mélyen magukba temetve hordozták emlékeiket. Az első nagyobb próbálkozás az események bemutatására egy volt ludovikás hallgató, Nemeskürty István irodalom- és filmtörténész tollából származik, aki 1972-ben kiadott *Requiem egy hadseregért* c. művével újra felélesztette az érdeklődést a 2. magyar hadsereg története iránt. Ezután 1978-ban Kádár Gyula egykori vezérkari ezredes is megjelentette visszaemlékezését *A Ludovikától Sopronkőhidáig* címmel. A következő nagy hatású alkotó Sára Sándor filmrendező volt, aki 1979-től kezdve három éven át összesen több mint száz órás interjúanyagot vett fel – többek között a már említett Kádár Gyulával is – ebből született meg a *Krónika – A 2. magyar hadsereg a Donnál* c. huszonöt részes, kiváló, fekete-fehér dokumentumfilm-sorozata. Ezek a művek természetesen a történész szakmát sem hagyták hidegen, és több hadtörténészre is hatással voltak. Előadásomban azt a folyamatot kívánom bemutatni, hogy miként változott a 2. magyar hadsereg, illetve a hadvezetés megítélése a doni katasztrófát követő korszakokban. Továbbá azt is vizsgálom, hogy milyen újabb kutatási irányok alakultak ki a témán belül.

Tóth Kálmán

NKE EJKK Politika- és Államelméleti Kutatóintézet

A kulturális emlékezet nemzedéki hálózatai Kis János szuperintendens Emlékezéseinek írói pályáját bemutató második közleményében

Kis János (1770–1846) evangélikus szuperintendens, író, költő, műfordító kora irodalmi és tudományos életének jellegzetes alakja volt. Kazinczy egyik legközelebbi barátja és levelezőtársa, Berzsényi felfedezője, költeményeit maga a széphalmi mester rendezte sajtó alá, a Magyar Tudós Társaság az elsők között választotta rendes tagjai sorába.

A 2023-mas Dimenziók konferencián tartott előadásomban az élete végén írt három „közleményből” álló autobiografikus *Emlékezési életéből* című művében megszólaló hang által közvetített diszkurzív szövegek kontextusait mutattam be. Jelen előadásomban Kis Jánosnak a kulturális emlékezet nemzedéki szempontú alakítására irányuló törekvésének rekonstruálására teszek kísérletet az *Emlékezései* írói pályáját bemutató második közleményében olvasható írói portrék kontextusainak bemutatásával.

Kis János művében „narratív emlékhelyet” alkot saját nemzedékéhez tartozó író-társainak, hangsúlyozva az általa képviselt múltbeli csoportidentitás jelentőségét a magyar nyelvű irodalom fejlődéstörténetében. Kis János fontosnak tartja, hogy írói nemzedékének *Emlékezései* megírása idején már csak általa képviselt emlékezet-kultúrája beépülhessen a nemzeti irodalom kulturális emlékezetébe.

Kis művének narratív alakzataiból egy jól körülírható kulturális identitást képviselő nemzedéki hálózat körvonalai bontakoznak ki, melynek központi alakja a Kissel négy évtizeden át rendszeres levelezést folytató Kazinczy Ferenc volt. Mellette azonban olyan, azóta többnyire feledésbe merült írók alakjai is megörökítésre kerültek, akik nem illettek bele a korszakukat kanonizáló romantikus nemzedék eredetiséget középpontba állító emlékezetpolitikai törekvéseibe. *Emlékezéseim* keresztül Kis megteremtette az esélyt ezen nemzedéki hálózat emlékezetének egy más szempontok alapján megkonstruált, a kulturális folyamatok társadalmi beágyazottságát és történetiségét figyelembe vevő kulturális emlékezetbe való beillesztésére.

Török Zsolt Győző

ELTE IK Térképtudományi és Geoinformatikai Intézet

Térkép és emlékezet

A narratív kartográfiai kutatások az utóbbi években hangsúlyozzák a térképek mint vizuális történetmesélési eszközöknek a szerepét. Előadásomban szeretném bemutatni, hogy ez elsősorban elméleti – módszertani szempontból újdonság, mivel valójában a térképek mindig olyan külső tudásrepresentációk voltak, amelyek az emberi emlékezet meghosszabbításaiként értelmezhetőek. Már a legelső térábrázolások, az útvonalterképek is felvetik azonban azt a kérdést, hogy melyek azok a tájékozódás számára fontos tájékozódási pontok, amelyeket érdemes megjegyezni. A korszerű kognitív neurológiai és viselkedési kutatások egyaránt azt bizonyítják, hogy a téri tájékozódási rendszer valójában a humán memória alapja. A különböző földrajzi környezetben és korokban létező társadalmak térképei a kollektív emlékezetbe is betekintést engednek, mivel egyes tájékozódási pontok társadalmi vonatkozásuk miatt emelkednek ki a környezetükből. Előadásomban elsősorban korai-modern térképekkel szeretném illusztrálni az egyéni és kollektív emlékezet térképi megjelenéseit a Lázár-térképtől a korai atlaszok és a történelmi térképek példáin.

Ujj Zoltán

ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola

Honmentők vagy honvesztők?

A 16. századi Habsburg-házi királyok emlékezete Magyarországon

A 16. században a Magyar Királyság területe az ereje teljében lévő Oszmán Birodalom és az ellene felsorakozó – váltakozó összetételű – keresztény koalíció legfontosabb szárazföldi hadszínterévé vált. A mohácsi csatát követően a magyar királyi címet több lépcsőfokban a Habsburg dinasztia szerezte meg, amelynek tagjai – bár jelentős nehézségek és komoly veszteségek árán, de – sikeresen lassították le, majd állították meg az oszmánok előrenyomulását. Az ország megvédésében tett erőfeszítéseik ellenére a magyar történeti emlékezet meglehetősen mostohán bánt a Habsburgokkal. Különösen igaz ez a megállapítás, az ország három részre szakadása idején uralkodó I. Ferdinánd királyra (1503–1564), valamint fiára és utódjára, Miksára (1527–1576). Mi vezetett ide? Hogyan vélekedtek a kortársak a szóban forgó uralkodókról? Kik járultak hozzá a legjelentősebb mértékben a róluk kialakított képhez? Milyen hasonlóságok és különbségek figyelhetők meg a két királyról alkotott képben? Előadásomban Ferdinánd és Miksa király emlékezetét mutatom be összehasonlító elemzés formájában, ismertetve mind a kortárs történetírók szövegeit, mind a narratíva alakulását a későbbi évszázadokban. Továbbá említést teszek a kérdés szempontjából legfontosabb történettudományi munkákról, valamint a téma közbeszédben való megjelenési formáiról.

Varga Mónika

HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont, Történeti Nyelvészeti és Uralisztikai Intézet

„Jól emlékezhetől arra is”

Emlékezés- és felidézés-konstrukciók boszorkányperes kihallgatásokban

Jelen előadás ahhoz a kérdéskörhöz kapcsolódik, ahogyan a múlt megtörtént eseménysorozata az emlékezet konstrukciójává alakul az aktuális jelenből szemlélve, ebben kiemelt szerepet kap a cselekvők mint egyének és társadalmi csoportok egymáshoz való viszonya. A 16–18. századi boszorkányperekben különösen fontos a társadalmi, közösségi emlékezet, amely azonban az egyes ügyek dokumentációján belül sem teljes vagy változatlan (a jegyzőkönyvek egyes tanúi nem feltétlenül, vagy nem minden részletet illetően erősítik meg egymás beszámolóit). Maga az emlékezet, az események felidézése és összekapcsolása meghatározott célt szolgál egy sajtószerű szituációban: a bizonyítékgyűjtés részeként hangzik el és rögzül írásban – utóbbi maga is alakíthatja az emlékezet struktúráját. A tanúvallomások narratívái ennek megfelelően eleve megkonstruáltak az események sorrendjét illetően, megalapozva a gyanúsítást (vö. Pócs 1995). A történetmondás során ugyanakkor mégis megfigyelhetők metakommunikatív reflexiók, amelyek a felidézés folyamatára utalnak, időnként akár spontán(abb) hatást is keltve. Az előadás az emlékezet konstrukciójának két aspektusát emeli ki boszorkányperes jegyzőkönyvek alapján. Példákat hoz egyfelől arra, ahogyan a tanúk egyensúlyoznak a meggyőződésük hangsúlyozása és a memória korlátaival járó bizonytalanság között: mire emlékeznek, és mit nem képesek közvetlen vagy közvetett tapasztalataikból felidézni akár több évre, évtizedre visszamenőleg (vö. Varga 2019; Grund 2021). Kitér másfelől arra, ahogyan a hatóság (a benignum examen során jellemzően) a tanúk által konstruált emlékekkel, az abból létrejött narratívával szembesíti az aktuális vádlottakat, akik maguk is reflektálhatnak a közösség más tagjaitól eltérő emlékezet-konstrukciókra – beleértve azt is, hogy nem emlékezhetnek olyasmire, ami szerintük nem, vagy a felajánlott narratívától eltérően történt meg.

Varga Virág

ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola

A 13. század végi–14. század eleji világi elit tudományos emlékezetének változása

A 13. század utolsó harmadától kezdődően a Magyar Királyságban az oligarchia évtizedei köszöntöttek be. Az az időszak, amely során az oligarchák jelenléte alapvetően meghatározta a királyi hatalom erősségét és a világi elit társadalmi lehetőségeit, egészen 1323-ig, a Baboníciók legyőzéséig tartott. Az oligarchákkal kapcsolatos tudományos emlékezetet sokáig Kristó Gyula kutatásai határozták meg, aki alapvetően marxista keretben értelmezte az oligarchia időszakát, illetve szűkebben az oligarchák és a világi elit alacsonyabb szintjein elhelyezkedő főurak kapcsolatát is. A későbbi évtizedekben sokat árnyalódott a tudományos emlékezet jellege ezt illetően, napjaink medievisztikája például már Zsoldos Attila kutatásainak köszönhetően különbséget tesz tartományúr és oligarcha között is. Számos olyan esettanulmány is napvilágot látott az elmúlt években, amely egy-egy oligarcha vagy az oligarchák szintjét el nem érő főúr pályafutását mutatja be. Az előadásban elsősorban azt összegzem, hogy az Árpád-kor végi – Anjou-kor eleji világi elittel kapcsolatban hogyan változott a tudományos emlékezet, és milyen újszerű megközelítések láttak napvilágot, amelyek nemcsak szűkebben ezt a témát, hanem tágabban a korszak viszonyait is segítenek minél árnyaltabban megítélni és újragondolni. Az előadásban kitérek arra is, hogy a – főképp Nyugat-Dunántúlon törzsbirtokos – nem oligarcha, bárói rangú méltóság(ka)t viselő tagokat is adó főúri nemzetségekkel kapcsolatos saját kutatásaim hogyan árnyalhatják a 13. század végi – 14. század eleji világi elitet illető tudásunkat, és mennyiben árnyalhatják ezek a megállapítások a régebbi, alapvetően marxista keretben keletkezett szakirodalmat.

Völgyi Réka

ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola

A prostituáltakról alkotott sztereotip kép emlékezete és annak megváltozása a történeti kutatásban

A prostituáltról előítéletes, negatív sztereotípiákra épülő kép élt a társadalomban a 19–20. század fordulóján. A korabeli vélekedés szerint a „romlott nő” szexuális túlfűtöttsége következtében instabil és megbízhatatlan, képtelen önmaga féken tartására, alkalmatlan a tisztességes munkára, mesterségét vágyainak kielégítése miatt űzi; öszszességében a társadalom erkölcsi és egészségi romlásának egyik fő mozgatója. Ezt a sztereotip képet felfedezhetjük fel például Brichta Kálmán 1891-ban írt röpiratában és sok más korabeli szerző munkájában.

Hosszú időn keresztül a történeti kutatás is a fenti fogalmak mentén kezelte az érintett nőket, mígnem az 1980-as években jelentősen megváltozott a témával kapcsolatos kutatói attitűd. Korábban a történészek is osztották az általánosan elterjedt negatív sztereotípiákat, melyek szerint a prostituáltak szexuális túlfűtöttségüktől vezérelve választották a szóban forgó életformát. Judith R. Walkowitz és Alain Corbin ma már klasszikusnak számító monográfiáikban az 1980–90-es években hívták fel a figyelmet a szexuális szolgáltatásból élő nők racionális és egyben kényszerű választására. Azaz, a prostituált nőkről olyan emberi lényekként írtak, akik munkanélküliség vagy rendkívül alacsony jövedelem miatt választották ezt a megélhetési formát.

Az elmúlt évtizedekben előtérbe kerültek a prostituáltak életét és viselkedését feltáró, elemző kutatások. Az utóbbi időszakban a történészek a prostituáltakat hétköznapi fiatal nőknek tekintették, nem a bűnözés és a deviancia szemszögéből ítélik meg a tevékenységüket, s bevonták őket a szélesebb társadalmi narratívába.

Én is ebben a szellemben foglalkozom prostitúció történettel. Arra keresem a választ, hogyan változott a prostituáltak megítélése az elmúlt harminc évben? Hogyan vélekedtek a prostituáltak saját magukról? Hogyan vélekedtek róluk kortársaik és kuncsaftjaik? Hogyan rögzült az emlékezetük a társadalmi narratívában?

Zách Dániel

ELTE TTK FFI Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék

A múlt rétegei és az emlékezet

A palimpszeszt koncepció alkalmazása Tatabánya példáján

Az emlékezet szerepének, mesterséges, konstruált jellegének vizsgálatára különösen jó terepet nyújtanak a szocialista iparvárosok, melyeket egy adott történelmi korszakban eszményi, idealizált településeknek tekintett az uralkodó narratíva, majd néhány évtized elteltével fokozatosan „elfelejtődtek”, kikerültek az érdeklődés középpontjából, hogy a rendszerváltást követően, az 1990-es évek válságában már egyértelműen negatív képzettársítások kötődjenek hozzájuk.

Előadásomban egy, a 19. század végétől néhány évtized alatt viharos fejlődésen átesett, majd a szocialista korszakban még tovább duzzadó és megyeszékhellyé váló település, Tatabánya példáján vizsgálom meg, hogy a múltbeli fejlődés rétegei, a különböző történelmi korszakok (1945 előtti és utáni évtizedek) lenyomatai, a bányavárosi/ iparvárosi/szocialista városi múlt mennyire van jelen, mennyire hangsúlyos a település mai életében, olyan megjelenési formákat vizsgálva, mint például városi jelképek, emlékművek, közterület- és intézménynevek, rendezvények, kiállítások és múzeumok.

Munkámhoz segítségül hívom a palimpszeszt elméleti koncepcióját is: e fogalom eredetileg a régi szövegek újrakarcolását, felülírását jelentette, és ezen analógia jól alkalmazható a települési identitás, városi „önkép” változásainak vizsgálatakor is.

